

PATRISTICA

PATRISTICS

Sfântul Andrei Cretanul – enigmele istorice ale unui profil hagiografic

Ioan I. Ică jr¹

Abstract: Despite the wide diffusion of his famous homilies and hymnographical canons and his rapid canonization, the historical figure of saint Andrew of Crete, monastic bishop, brilliant Byzantine Church poet and preacher is still insufficiently known. The present study analyzes all the pieces of his hagiographical and historical dossier (several notes in synaxaria and chronicles and two Lives translated here in Romanian), and their editions and critical interpretations. The Life of St. Andrew written a few years after his death by the imperial lay official Nicetas (BHG 114) and its later anonymous abbreviation (BHG 114a) were edited only in 1898 (A. Papadopoulos-Kerameus) and 1912 (B. Latysev), being studied by the scholars S. Vailhe (1902), Th. Detorakis (1970) and Marie-France Auzepy (1985). Read carefully on their contexts, these documents allowed the somehow surprising restitution of the real historical career of the famous Byzantine hymnographer and homilist. Born in Damascus and educated in Jerusalem, Andrew came in 685 in Constantinople living here as monk. Between 695-711 he acted as a deacon at Hagia Sophia and director of the Patriarchal orphanage. During the ephemeral abrogation of the Sixth Ecumenical Council, he was appointed as metropolitan of Crete Island under the permanent attacks of Arabians. His resistance to the imperial iconomachic policy caused his recall in 730 by Leo III in Constantinople, where he remained under surveillance till 740, when he was sent to die in exile in Lesbos Island.

¹ Archdeacon Ioan I. Ică jr is a professor at the Faculty of Theology „Andrei Şaguna”, at the University „Lucian Blaga” of Sibiu. E-mail: ioan.ica@ulbsibiu.ro.

Keywords: Andrew of Crete, Hymnography, Hagiography, Constantinople, 6th Ecumenical Council, Iconoclasm

I

Activ în prima jumătate a secolului al VIII-lea, sfântul ierarh Andrei Cretanul este o figură decisivă pentru profilul și identitatea Ortodoxiei bizantine. Remarcabil orator bisericesc, sub numele căruia manuscrisele ne-au transmis 50 de discursuri encomiastice și omilii, a fost și un prolific innograf. Creator al genului „canonului” poetic² în 9 ode — care avea să ia locul în Bizanț vechiului „condac” —, gen inaugurat prin cele 250 de strofe ale celebrului „Canon mare”³ de pocăință și străpungere a inimii, inclus în „Triod” și devenit rezumatul emblematic al Postului Mare, sfântul Andrei al Cretei a compus în jur de o sută de „canoane”⁴, care includ ca semn distinctiv și oda a doua (absentă din compozițiile ulterioare), dar și șapte sute de irmoase și zeci de triode, tetraode și idiomele. Evidenta importanță a operei sale contrastează paradoxal cu starea precară a cunoașterii și studierii ei. Lipsesc nu doar monografiile și ediții critice de referință, dar o bună parte din omilia continuă să rămână inedite, iar un număr important de poeme innografice sunt și ele încă în manuscrise⁵.

² Cf. Egon Wellesz (1885-1974), *A History of Byzantine Music and Hymnography*, ed. II, Oxford, 1962, p. 204, și prima cercetare realizată de W. von Christ-M. Paranikas, *Anthologia Graeca carminum Christianorum*, Leipzig, 1871.

³ Ed. Christ-Paranikas, 1871, pp. 147-161, Panayotis Christou (1917-1996), „Ho megas kanōn tou Andreas Krētēs”, *Grēgorios ho Palamas* 33-34 (1950-1951), reluat în *Theologika meletēmata*, Thessaloniki, 1982, p. 231-275, și Antonia Giannouli, *Die beiden byzantinischen Kommentare zum Großen Kanon des Andreas von Kreta. Eine quellenkritische und literarhistorische Studie* (Wiener Byzantinistische Studien, Band 26), Viena, 2007.

⁴ Cf. repertoriul *Analecta hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae inferioris*, ed. I. Schirò, vol. I-XIII, Roma, 1966-1983, completat de Helene Papaeliopoulou-Photopoulou, *Tameion anekdotōn Byzantinōn asmatikōn kanonōn seu Analecta Hymnica graeca e codicibus eruta Orientis christiani. I. Kanones Mēnaiōn*, Atena, 1996.

⁵ Informațiile din articolele lexicoanelor primei jumătăți a secolului XX (*Dictionnaire de théologie catholique*, t. I, 1900, col. 1882–1884 [A. Vacant]; *Dictionnaire de archéologie chrétienne et liturgie*, t. I, 1907, col. 2034–2041) sunt sintetizate rezumativ în istoria literaturii teologice bizantine a lui H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959, pp. 500–502.

Un inventar actualizat al operei omiletice, în lucrarea de referință a lui M. Geerard, *Clavis Patrum Graecorum* [CPG] III, Turnhout, 1979, nr. 8170–8228.

Cel mai amplu profil al întregii opere, atât omiletice, cât și innografice, e cel al bizantinologului cretan Nikolaos Tomadakis (1907–1993), în articolul „Andrei Cretanul”

Situație similară mult timp și în ce privește biografia arhiepiscopului Andrei Cretanul, în pofida canonizării sale relativ rapide în Biserica bizantină. Sfântul Andrei Cretanul apare în Sinaxarul constantinopolitan cu zi de pomenire liturgică în 4 iulie și e cinstit în „Mineiul pe luna iulie” cu o slujbă specială. Aceasta include un „canon” imnografic compus pentru această prăznuire de faimosul imnograf cuviosul Teofan „Graptos/Tatuatul” († 845), mărturisitor al icoanelor ajuns după restaurarea icoanelor din 843 pentru scurt timp și mitropolit al Niceii, cu pomenire în 11 octombrie. Scurtul sinaxar de câteva rânduri din „Minei” rezumă tot ceea ce s-a știut mult timp despre sfântul Andrei Cretanul, și aceasta se reduce la doar câteva elemente înșirate telegrafic:

„În ziua a patra a acestei luni pomenirea celui între sfinți părintelui nostru Andrei Cretanul Ierusalimiteanul. Acesta a pornit din orașul Damasc, răsărit din părinți iubitori de Dumnezeu și dat de ei la învățătura literară. E tuns cleric pe când patriarh al Orașului Sfânt [Ierusalimului] era Teodor și așezat de el secretar. Întrunindu-se un sinod în Constantinopol, a fost trimis de acesta să declare acordul la actele întocmite. Din pricina cunoașterii care era în el, e așezat diacon al Marii Biserici și, după puțin timp, hrănitor al orfanilor, apoi arhiepiscop al Cretei. Plecând de aici a doua oară în eparhia lui și ajungând într-o insulă numită Erissos, aproape de Mytilini, pleacă din această viață lăsând Bisericii lui Dumnezeu foarte multe scrieri.”⁶

Varianta din cel mai vechi manuscris complet al Sinaxarului Bisericii constantinopolitane, editat critic în 1902 de bollandistul H. Delehaye, sună astfel:

din *Theologikē kai Ēthikē Enkyklopaideia*, t. 2, Atena, 1963, pp. 674–693, reluat în *Hē Byzantinē hymnographia kai poiēsis* (Eisagōgē eis tēn byzantinēn philologian 2), 1965, 1993², pp. 182–210. Cf. și Theocharis Detorakis, *Byzantinē philologia. Ta prosōpa kai ta keimena. II: 527–900*, Iraklion, 2003, pp. 293–296.

O suită de propuneri de lecturi critice în sinteza postumă a lui Alexander Kazhdan (1922–1997), *A History of Byzantine Literature (650–850)*, vol. I, Atena, 1999, pp. 37–54, Andrew, metropolitan of Crete (660-740) A. Biography. B. Transfiguration of Christ: A "new" homily. C. The Virgin, the daughter of God. D. The epic of repentance: Megas Kanon. E. The man described by Andrew: The tale of St. Patapios (BHG 1425). Cf. și Mary B. Cunningham, „Andrew of Crete: a high-style preacher of the eighth century”, în *Preacher and Audience. Studies in Early Christian and Byzantine Homiletics*, ed. Mary B. Cunningham-Pauline Allen, Brill, Leiden, 1998, p. 267-293.

⁶ Sinaxarele din „Mineiul” pe 4 iulie îl găsim tradus în greaca populară de eruditul episcop Maximos Margunios (c. 1549–1602) al Kythirei în populara *Synaxaria ētoi bioi hagiōn*, Veneția, 1607, p. 308. Culegere folosită de sfântul mitropolit Dosoftei al Moldovei ca bază pentru propria sa culegere de sinaxare în limba română sau „proloagele tuturor svinților”, cu titlul: *Viața și petrecerea svinților*, 4 tomuri, Iași, 1682–1686, întreruptă în ziua de 12 iulie (BRV 73). Completarea până la 31 august, în ms. BAR 339.

„Cel între sfinți părintele nostru Andrei era din orașul Damasc, odrasla unor părinți bine-cinstitori [de Dumnezeu]. Dedându-se el studiului, parcurgând tot ciclul învățaturii eline și toată Scriptura dumnezeiască, în care s-a exersat în mod culminant, și realizând toată virtutea potrivit lui Dumnezeu, a fost promovat cleric al Orașului Sfânt [Ierusalimului] de preasfântul patriarh Teodosie [!]. Întrunindu-se sfântul Sinod Ecumenic [al Șaselea] în Constantinopol, a fost trimis și el să ia parte în locul lui reprezentând scaunul patriarhului. Apoi a fost făcut diacon al Bisericii Constantinopolului și după asta presbiter, și cu votul lui Dumnezeu și al întregului sfânt sinod și hirotonia preasfântului patriarh a fost făcut episcop al Cretei, lăsând Bisericii foarte multe scrieri și laude lui Dumnezeu și Mamei lui Dumnezeu și la praznicele sfinților și strălucind-o cu imne și cântări/ode. Conducându-și deci în chip frumos și bine-plăcut lui Dumnezeu turma, ajungând după acestea într-o insulă, s-a dus la Domnul cu pace.”⁷

Un supliment de informații oferă sinaxarul de la Denia Canonului mare din „Triod”, scris în secolul XIV de scriitorul și istoricul bisericesc bizantin Nichifor Calist Xanthopoulos († 1335):

„În această zi, potrivit vechii predanii, cântăm rânduiala «Canonului Mare». Acest cu adevărat cel mai mare canon între toate l-a compus și scris în chip foarte frumos și artistic cel între sfinți părintele nostru Andrei, arhiepiscopul Cretei, numit și Ierusalimiteanul. Acesta a plecat din Damasc, fiind dat aici la vârsta de paisprezece ani la educație literară, exersându-se și în tot ciclul disciplinelor educației generale. Ajungând în Ierusalim, intră în viața monahală și, ducând în cuvioșie și iubire de Dumnezeu o viață liniștită și netulburată, a lăsat Bisericii lui Dumnezeu multe alte scrieri de folos pentru viață, cuvântări și canoane, ajungând și arătându-se foarte iscusit în cuvintele de sărbători. Împreună cu multe altele a compus și prezentul «Canon Mare», plin de nesfârșită străpungere a inimii [...]. L-a făcut însă pe când și patriarhul Ierusalimului, Sofronie cel Mare, a scris «Viața Mariei Egipteanca», producătoare și ea de nesfârșită străpungere a inimii. [...] Acest excelent și foarte mare «Canon» și «Viața cuvioasei Maria» le-a adus primul în Constantinopol acest părinte al nostru Andrei, atunci când a venit la Sinodul al Șaselea [Ecumenic], trimis spre ajutor de patriarhul Ierusalimului,

⁷ *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* e codice Sirmondiano nunc Berolinensi. Propylaeum ad Acta Sanctorum Noembris, ed. H. Delehaye, Bruxelles, 1902, col. 730. Nota a doua la ziua de 4 iunie. Pentru ziua de 4 iulie există notița: „Pomenirea celui între sfinți părintelui nostru Andrei al Cretei Ierusalimiteanul. S-a scris mai sus pe 4 ale lunii trecute” (col. 795). Iar în aparatul critic e trecută ca variantă nota care apare ca „sinaxar” în „Minei” (col. 797–798).

Teodor. Luptându-se atunci foarte frumos împotriva monotehiților încă pe când era între monahi, e înscris în clerul Bisericii din Constantinopol; după care e așezat în aceasta diacon și hrănitor al orfanilor. Și, după puțin, a ajuns arhiepiscop al Cretei și, după ce a avut parte destulă vreme de acest scaun, venind în cele din urmă în locul numit Erissos din Mytilini, pleacă de aici la Domnul.”⁸

Nota din 4 iulie despre sfântul Andrei Cretanul din versiunea neogrecă a „sinaxarului” constantinopolitan realizată de cuviosul Nicodim Aghioritul (1749-1809) și tipărită postum la Veneția în 1819, este cea din „Minei”, cu câteva completări cronologice:

„Acesta a fost în anul 660. Se trăgea din orașul Damasc, născut din părinți iubitori de Dumnezeu pe nume Gheorghe și Gregoria. Învățând sfintele Scripturi, când a fost de paisprezece ani a fost numărat în cinul clericilor, adică a fost făcut de patriarhul de atunci al Ierusalimului pe nume Teodor citeț și a fost promovat notar al său, când s-a făcut, potrivit lui Pavel, tuturor toate. Iar când a fost întrunit în Constantinopol sfântul Sinod Ecumenic al Șaselea în anul 680, pe timpul lui Constantin [IV] Pogonatos [Bărbosul], a fost trimis și el la sinod de patriarhul Ierusalimului și s-a luptat împotriva monotehiților. Și, găsimu-se acolo, a fost făcut pentru virtutea și înțelepciunea sa diacon al Marii Biserici, apoi hrănitor al orfanilor, după care a fost făcut arhiepiscop al Cretei. Ducându-se a doua oară în eparhia sa, a ajuns până în Mytilini și acolo și-a dat sufletul în mâinile lui Dumnezeu în locul numit Erissos, lăsând Bisericii lui Hristos făcute multe scrieri.”⁹

În notele sale, cuviosul Nicodim face câteva importante precizări. Vrea ca cititorul să rețină că

„în discursurile sale la praznice, sfântul acesta imită exprimarea și sintaxa lui Grigorie Teologhisorul”, dar și că,

„deși acest dumnezeiesc Andrei a fost primul care a compus troparele și canoanele cântate în Biserică, totuși au fost și înaintea lui unii care au compus imne spre lauda și slava lui Hristos, atât în proză, cât și în metri, ca, de pildă, martirul Antinoghen, care a făcut «Lumină lină», Clement, autorul «Stromatelor», care a compus niște poeme, Nepos, episcopul din Egipt, Victorin, Lactanțiu, Grigorie Teologhisorul, Sedalius, Anatolios și alții.”

Totodată Nicodim Aghioritul ține să semnaleze existența în bibliotecile athonite atât a unei „vieți pe larg”, cât și a două „cuvinte de laudă” în cinstea sfântului Andrei Cretanul.

⁸ PG 97, 1361–1364.

⁹ *Synaxaristēs* t. III, Veneția, 1819, pp. 163–164.

„Viața pe larg a compus-o ieromonahul Macarie Makris [† 1432] și se găsește în al cincilea tom cu panegirice al mănăstirii Vatopedu și a tradus-o în limba simplă [populară] nevrednicia mea. Vezi-o în «Neon Ekloghion».”¹⁰

„Cuvântul de laudă l-a compus preacuviosul și preaeruditul între monahi Iosif Kalothetis [† 1356]. Acest cuvânt se cuprinde în cartea manuscrisă a acestui Kalothetis păstrată la sfânta mănăstire Pantokratoros. Kalothetis a înflorit în timpul domniei împăratului Andronic III Paleologul, fiind contemporan și tovarăș de luptă împotriva ereziei lui Akindynos cu Grigorie [Palama] al Tesalonicului la anul 1332”.

„În mănăstirea Ivron se păstrează și un alt «Cuvânt de laudă» scris de preaeruditul Nichita patriciul și chestorul, care se păstrează și în Marea Lavră.”¹¹

Se impune aici o remarcă: dacă în Răsărit un erudit ca sfântul Nicodim Aghioritul, la începutul secolului al XIX-lea, știe de existența a trei biografii ale sfântului Andrei Cretanul, în schimb nu pare a cunoaște importanța sa operă omiletică. În Occident, situația este inversă: aici erudiții nu știu nimic despre „viețile” sfântului Andrei, în schimb cunosc și editează în câteva rânduri o parte importantă a corpusului său omiletic.

În 1644, harnicul dominican francez François Combefis (1605–1672), important editor de texte patristice și bizantine (între care și operele sfântului Maxim Mărturisitorul), publica la Paris textul grec, stabilit pe baza manuscriselor grecești din bibliotecile capitalei Franței, însoțit de traducere latină al unui consistent grupaj de 23 de scrieri omiletice și poetice andreiene: patru Omilii la Nașterea Maicii Domnului, câte una la Buna Vestire, la Tăierea-împrejur, la Lazăr, la Florii, două la Înălțarea sfintei Cruci, trei la Adormire, câte una la sfinții Tit, Gheorghe, Nicolae, trei la sfântul Patapie și câte una la cei adormiți, la zămislirea Anei și Nașterea Maicii Domnului, precum și Canonul Mare și alte câteva canoane, triode și idiomele¹². Câțiva ani mai târziu, într-o istorie a ereziei

¹⁰ *Neon Eklogion* (Nouă selecție cuprinzând vieți însemnate a diferiți sfinți), Veneția, 1803, pp. 168–172.

Această metafrază neogreacă a fost tradusă în limba română „din cea grecească” în *Viețile sfinților care acum s-au tălmăcit din limba slavonească în cea românească* după „Viețile sfinților” (Kiev, 1689–1705), prelucrate de sfântul Dimitrie al Rostovului († 1706), de dascălul paisian Ștefan Ierodiaconul († 1806), traducere tipărită în 12 volume la Neamț în 1807–1815 (și retipărite la Căldărușani, 1835–1836; București, 1900–1911, și Huși, în stilizarea protos. Ioanichie Bălan, 1992–1999): *Viețile sfinților pe luna iulie*, Neamț, 1814 (BRV 862), ff. 24r–27r.

¹¹ *Synaxaristēs* t. III, pp. 163 și 164.

¹² *Sancti Patris nostri Andreae archiepiscopi Cretensis. Orationes selectiquae canones et triodia*, partea a doua din masivul tom *Bibliothecae Graecorum-Latinorum*

monoteliților apărută în 1648, Combefis a publicat și un important poem, în 130 de iambi, de mulțumire adresat de Andrei Cretanul arhidiaconului Agaton, arhivar al Marii Biserici¹³. Acesta îi trimisese cartea cu Actele Sinodului VI Ecumenic (680–681), distruse din ordinul împăratului uzurpator Philippikos Bardanes/Vardan (8 dec. 711–3 iun. 713), dar reconstituite de Agaton pe baza proceselor-verbale pe care le întocmise cu ocazia Sinodului, al cărui notar fusese.

În volumul al X-lea, apărut în 1721, al monumentalei inventarieri a întregii literaturi grecești *Bibliotheca Graeca* (14 vol., 1705–1728), clasicistul protestant din Hamburg Johann Albert Fabricius (1668–1736) a publicat un minuțios inventar al operelor lui Andrei Cretanul atât tipărite, cât și existente în manuscrisele grecești din principalele biblioteci europene¹⁴. Filologul german semnala încă de pe atunci existența, pe lângă cele 21 editate, a altor 19 omilii inedite ale lui Andrei Cretanul într-un manuscris grecesc păstrat la Oxford. Este vorba de prețiosul codice *Oxon. Bodl. Laud. 81*, 149 f.¹⁵, copiat în secolul al XVII-lea după un vechi codice pe pergament din biblioteca mănăstirii din Chios (azi dispărut). Șapte dintre ele (CPG nr. 8222–8228) au fost identificate ca aparținând altor retori bizantini din secolul al IX-lea (Gheorghe al Nicomidiei, Nichita Paflagonianul), Cele 12 considerate autentice de repertoriul-standard *Clavis Patrum Graecorum* (nr. 8203–8214) și continuând inexplicabil să fie inedite până astăzi sporesc corpusul omiletic andreian cu șapte omilii: la Răstignire, la Duminica fiului risipitor, a Lăsatului de carne și a Lăsatului de brânză, la paralytic, la lunatic, la prezicerile Pătimirii și la Nașterea Domnului, la care se adaugă patru laude: la sfânta Cruce și la sfinții Luca, Ioan Teologhisitorul și Atanasie cel Mare.

Erudiții dominicani parizieni de la jumătatea secolului al XVII-lea erau angajați nu doar în editarea scrierilor teologilor bizantini, dar și a izvoarelor liturgice ale Bisericii bizantine și a cronicilor bizantine. Jacques Goar (1601–1653)

patrum novum actuarium, Paris, 1644. În volumul XIII, 1779, al seriei *Bibliotheca veterum patrum Graeco-Latina* (14 vol., 1765–1781), oratorianul italian Andrea Gallandi (1709–1780) a retipărit 13 omilii andreiene, la care a adăugat una la Duminica Vameșului și Fariseului și „Jambii” către Agaton.

Textul ediției Combefis-Gallandi e reprodus de J.-P. Migne în *Patrologia Graeca* 97, 1865, col. 806–1301.

¹³ Retipărit cu versurile în dispunere aleatorie în PG 97, 1361–1364. E indispensabil recursul la textul restituit critic de A. Heinsenber, „Ein iambischer Gedicht des Andreas von Kreta”, *Byzantinische Zeitschrift* 10 (1901), pp. 505–514.

¹⁴ *Bibliotheca Graeca*, t. X, 1721, pp. 121–140; ed. II de G. Harles, t. XI, 1806, pp. 62–96, reprodus în PG 97, 791–804.

¹⁵ După *Oxon. Bodl. Laud. 81* a fost realizată tot în secolul XVII o copie existentă într-un manuscris grecesc păstrat la Cambridge: *Cambridge Trinity O.05.36* (1317), ff. 121–260.

edita faimosul *Euchologion sive rituale Graecorum* (1647), dar și cronografiile lui Gheorghios Kedrenos (1647), Gheorghios Monahul și Nichifor Mărturisitorul († 828, cu pomenire în 2 iulie) (1652), lăsând prin moartea sa prematură neterminată ediția „Cronografiei” cuviosului Teofan Mărturisitorul († 817, cu pomenire în 12 martie). Ea va fi terminată și publicată în 1655 de François Combefis (ediție retipărită în PG 108).

Mărturisitorii icoanelor Teofan și Nichifor menționau însă explicit în cronicile lor că mitropoliții Andrei al Cretei și Germanos al Cyzicului — ajuns patriarh ecumenic (715–730) și mărturisitor al icoanelor (cu pomenire în 12 mai) — au participat fără să obiecteze la pseudo-sinodul din anul 712, care, la presiunile uzurpatorului Philippikos, a anulat Sinodul VI Ecumenic, restaurând pentru un an monotelismul. În cuvintele cuviosului Teofan Mărturisitorul:

„În primul an al domniei lui Philippikos [712] s-a făcut un sinod nebunesc împotriva sfântului Sinod Ecumenic al Șaselea și Cyrus, fiind scos din scaun în al 6-lea an al patriarhiei lui, a fost făcut patriarh al Constantinopolului Ioan; iar Andrei, mitropolitul Cretei, și Germanos, mitropolitul Cyzicului, au semnat și anatemitizat pe față împreună cu toți cei din acei ani sus-zisul sfânt Sinod Ecumenic al Șaselea împotriva monotelitilor. Murind după 3 ani Ioan, Germanos a fost mutat [în 715] din Cyzic și a devenit patriarh al Constantinopolului, fiind exilat în al 13-lea an [730] al domniei lui Leon [III]¹⁶ „¹⁷”.

„Ajuns împărat, Philippikos a făcut un pseudo-sinod de episcopi și a aruncat sfântul Sinod Ecumenic al Șaselea potrivit cuvântului unui pseudo-avvă și zăvorât. Căci, înainte să ajungă împărat, era în mănăstirea lui Calistrat, un zăvorât înainte-văzător și eretic, care, venind la Philippikos, i-a zis: «Împărăția este a ta». El s-a tulburat și zăvorâtul i-a zis: «Dacă poruncește Dumnezeu, tu ce vorbești împotriva? Îți spun asta: Sinodul al Șaselea s-a făcut în chip rău. Deci dacă ajungi împărat, aruncă-l, și împărăția îți va fi tare și de mulți ani»¹⁸. „Philippikos deci nu s-a rușinat să se pună în mișcare nebunește împotriva sfântului Sinod Ecumenic al Șaselea grăbindu-se să răstoarne dumnezeieștile dogme confirmate de acesta. A găsit de un gând cu el pe Ioan, episcopul Constantinopolului, pe care, depunându-l pe Cyrus, pe care l-a izolat la mănăstirea Chora, l-a făcut întâi-stătător; pe Germanos, care avea după acestea să dețină scaunul Constantinopolului și pe atunci era

¹⁶ Leon III Isaurianul, 717–741.

¹⁷ PG 108, 736C–737A. Ed. critică C. Boor, 1885, p. 362.

¹⁸ *Ibid.*, col. 772AC.

episcop al Cyzicului; și pe Andrei, care era și el episcop al Cretei, și pe alții la fel cu ei, care au anatemizat în scris sfântul Sinod Ecumenic al șaselea.”¹⁹

Contrastul dintre precaritatea surselor istorice și aprecierile acestora privitoare la persoana lui Andrei Cretanul și superlativele unanime stârnite de calitățile extraordinare ale operelor sale retorice și poetice se regăsesc și în secțiunea dedicată acestuia în cel de-al 29-lea volum apărut în 1721 al vastei enciclopedii de hagiografie critică din faimoasa *Acta Sanctorum* realizată de congregația iezuită a bollandiștilor din Belgia. Între 1643 și 1794, aceștia au publicat 53 de volume în folio cu viețile sfinților din intervalul 1 ianuarie–14 octombrie (după o întrerupere produsă de desființarea ordinului iezuit și reînființarea lui din 1854 până în 1940 au apărut și volumele 54–68 cu sfinții din intervalul 15 octombrie–10 decembrie). În locul unei „vieți” comentate, în tomul II al lunii iulie găsim doar un comentariu istoric de șase pagini „De S. Andreae Cretensi episcopo et confessore Sylloge historica” (în 24 §§)²⁰, realizat de bollandistul J.P. (= Ioanes Pinius/Jean Pien; 1678–1749). Întrucât n-au putut fi depistate „vieți” ale sfântului Andrei Cretanul (*cum acta desiderantur*), și este de mirare (*mirum sit*) că, în contrast cu elogiile superlative ale virtuții și doctrinei sale, s-au transmis atât de puține (*tam pauca*) despre viața și faptele sale, acesta spune că se va limita să colecteze și discute critic toate informațiile oferite de sursele disponibile. Sunt prezentate și analizate pentru început (§§ 1–9) datele livrate de diversele „sinaxare” bizantine din „Mineie” și din „Triod”, ale căror incongruențe istorice sunt amendate prompt și justificat. În primul rând, din cauza ocupației islamice a Orientului Apropiat, scaunul patriarhal al Ierusalimului a fost vacant între anii 638 și 705: sunt atestați ca patriarhi doar sfântul Sofronios (634–638) și Ioan V (705–735). La Sinodul VI Ecumenic, cum se vedea din Actele sale, Patriarhia Ierusalimului a fost reprezentată de ieromonahul Gheorghe. „Cronografia” cuviosului Teofan, atestându-l pe mitropolitul Andrei al Cretei la sinodul constantinopolitan din 712, momentul culminant al activității sale a fost „în jurul anului 720” — așa că în niciun caz nu putea fi contemporanul sfântului Sofronios († 638), cum „halucinează” Nichifor Calist Xanthopol în „sinaxarul” de la Denia Canonului Mare. Partea a doua a comentariului istoric (§§ 10–19) e dedicată „apărării de” acuzația de „monotelism” (*vindiciae a monothelismo*) sau de pactizare cu relansarea monotelismului imperial de uzurpatorul Philippikos. Acuzație care tulburase pe istoricii și teologii romano-catolici (de ex., C.

¹⁹ *Ibid.*, col. 773B–776A; Boor, p. 382. Și Nichifor, PG 100, 949–952. Cf J. Pargoire, *L'Église byzantine de 527 à 847*, ed. II, Paris, 1905, pp. 166–167.

²⁰ *Acta Sanctorum Iulii*, t. II, Anvers, 1721, pp. 42–47.

Baronius²¹, † 1607). Pinius citează aprobator pledoariile anterioare ale lui G. Henschenius, A. Pagius și F. Combefis: plecând de la scrisoarea de justificare a patriarhului ecumenic Ioan VI (712–715) către papa Constantin I (708–715)²², acceptată de acesta din urmă, și de la post-scriptumul arhidiaconului Agaton din Actele reconstituite ale Sinodului VI Ecumenic²³, receptate cu recunoștință și mărturisire de credință explicit diotelită de Andrei Cretanul în „Iambii” către Agaton, cedarea aparentă a acestuia, ca și a mitropolitului Germanos și a patriarhului Ioan VI, în fața uzurpatorului, dezaprobată sever de Teofan Mărturisitorul, trebuie înțeleasă ca un gest de acomodare („economic”) conjuncturală, contrazis ulterior de atitudinea mărturisitoare pe care atât Germanos, cât și Andrei o vor adopta în fața iconomahiei imperiale declanșate în 730 de Leon III Isaurianul. Ceea ce explică introducerea lor în sinaxare. Fapt cunoscut în cazul sfântului patriarh Germanos, cu zi de pomenire în 12 mai, și atestat istoric; neatestat însă ca atare în cazul sfântului Andrei Cretanul, deși sugerat de canonul inmografic din ziua sa de pomenire, 4 iulie, scris de sfântul Teofan Mărturisitorul, care în oda a 6-a aclamă explicit în sfântul Andrei un mărturisitor al icoanelor. Lucru neconfirmat în aparență de sursele istorice bizantine, dar nici de sursele hagiografice.

Neconoscute în Occident, dar existente în bibliotecile răsăritene, ele au început să fie făcute accesibile de erudiți ortodocși începând cu secolul al XIX-lea. În cazul sfântului Andrei Cretanul, cum s-a putut vedea mai sus, trei „vieți” au fost semnalate deja de sfântul Nicodim Aghioritul în „Marele Sinaxar” publicat postum în 1819, una din ele — scrisă de ieromonahul bizantin din secolul al XV-lea Makarios Makris († 1431) — fiind publicată în 1803 tot de el în metafrază neogreacă²⁴ (tradusă în românește la Neamț în 1814). În 1898, eruditul Athanasios

²¹ *Annales Ecclesiasticae*, t. VIII, 1601, pp. 841–843 la anul 711, și pp. 844–845 la anul 712.

²² Ed. Mansi XII, 1756, col. 196–205 și col. 177–180 „viața” papei Constantin I din *Liber pontificalis* (ed. critică Duchesne 1886, pp. 391–392).

²³ *Ibid.*, col. 189–196, editat anterior de F. Combefis, *Historia monothelitarum*, Paris, 1648, pp. 199–208.

²⁴ Metafrază reeditată la Constantinopol, 1863, *Neon Eklogion*, pp. 151–155, și la Atena, 1892, *Megas Syanxaristēs* t. VII, ed. K. Dukakis, pp. 35–42. Textul original bizantin al panegiricului lui Makarios Makris a fost editat de bizantinologul V. Laourdas în *Krētika Chronika* 7 (1953), pp. 63–74, și de A. Argyriou în ediția scrierilor acestuia: *Makariou tou Makrē Syggrammata* (Byzantina keimena kai meletēmata 25), 1996, pp. 131–139.

Textul celui alt panegiric bizantin, semnalat de sfântul Nicodim, al teologului isihast Iosif Kalothetis († 1356), a fost editat abia la sfârșitul secolului al XX-lea de D. Tsamis:

Papadopoulos Kerameus a publicat după două codice athonite — cel mai vechi, *Vatopediu* 84, fiind copiat în jurul anului 1000 —, textul celei mai vechi „Vieți [bios] a celui între sfinți părintelui nostru Andrei Ierusalimiteanul, arhiepiscopul Cretei, scrisă de preareputatul patriciu și chestor Nichita”²⁵, rescrisă ulterior în cheie panegirică în mai multe rânduri de celelalte „vieți” bizantine. Câțiva ani mai târziu, bizantinologul rus Boris Latîșev edita în 1912 împreună cu un vechi „minolog bizantin anonim” din secolul X păstrat doar pe jumătate un scurt, dar important, cum se va vedea, rezumat al „vieții și purtării [bios kai politeia] cuviosului părintelui nostru Andrei, arhiepiscopul Cretei, ierusalimiteanul”²⁶.

Plecând de la toate sursele și datele existente, asumpționistul Siméon Vailhé (1873–1960) publica în 1902 un excelent și pertinent studiu de interpretare istorico-critică dedicat restituirii științifice a biografiei sfântului Andrei Cretanul²⁷. Scopul declarat era acela de a elimina datele vagi, incomplete, imprecise, ba chiar de-a dreptul eronate vehiculate cu privire la marele ierarh, predicator și poet bizantin nu doar în sinaxare, dar chiar și în studiile specialiștilor. „Viața” scrisă de patriciul și chestorul Nichita, un înalt funcționar bizantin, oferise prilejul unor clarificări binevenite. Născut și educat în Damasc, Andrei a fost dus de părinți pe când avea 15 ani la Ierusalim, intrând ca monah în comunitatea bisericii Sfântului Mormânt. Întrucât în primii șaptezeci de ani ai ocupației lor (din 638 până în 705) arabii au interzis alegerea unui patriarh chalcedonian al Ierusalimului (în comuniune cu Constantinopolul, cu care califatul se afla în război continuu), Teodor, pe care „viețile” îl numesc „patriarh” al Ierusalimului, era de fapt un loțiitor (*topotērētēs*) patriarhal. O arată limpede semnătura reprezentantului său la Sinodul VI Ecumenic (Constantinopol, nov. 680–sept. 681): „Gheorghe, preaevlaviosul presbiter monah și apocrisiar al lui Teodor, preacuviosul loțiitor al scaunului Ierusalimului”²⁸. Este deci limpede că Andrei — făcut citeț de Teodor și devenit notarul său și ajutorul economului bisericii Sfântului Mormânt — n-a participat la Sinodul VI Ecumenic, ci a fost delegat de Teodor împreună cu alți doi monahi să aducă la Constantinopol confirmarea oficială a consimțământului Bisericii Ierusalimului la Actele Sinodului VI Ecumenic. Delegația a ajuns la Constantinopol în vara anului 685, după 10 iulie, data morții împăratului Constantin IV Pogonatos (668–685), cel care prezidase Sinodul VI, când pe tronul

Iosēph Kalothetou Syggrammata (Thessalonikeis Byzantinoi Syggrapheis), 1980, pp. 435–441.

²⁵ *Analekta Hierosolymitikēs stachylogias* V, Sankt Petersburg, pp. 169–180. Traducere românească mai jos.

²⁶ *Menologii Anonymi Byzantini saeculi X quae supersunt*, t. II, Sankt Petersburg, 1912, pp. 136–137.

²⁷ S. Vailhé, „Saint André de Crète”, în *Échos d'Orient* 5 (1902), pp. 378–387.

²⁸ Mansi XI, col. 209, 212, 217 etc.

imperial se afla fiul său, tânărul Iustinian II, în prima sa domnie (685–695). Andrei a rămas în acești ani într-una din mănăstirile din Constantinopol. Calitățile sale fiind remarcate, a fost promovat diacon la Sfânta Sofia, director al așezământului de hrănire a orfanilor al Marii Biserici și al celui de întreținere a bătrânilor din cartierul Tou Evgheniu — două importante fundații bisericești din Capitala imperiului, în fruntea cărora Andrei s-a aflat în anarhia militară și politică a imperiului din intervalul 695–717²⁹. În 712 era deja ales mitropolit și arhiepiscop al insulei Creta³⁰, pe atunci cu sediul în Gortynia, unul dintre primele scaune ale Patriarhiei Ecumenice, semn al reputației de care se bucura. Hagiografii trec cu totul sub tăcere episodul critic — semnalat de „Cronica” cuviosului Teofan — al participării arhiepiscopului Andrei la restaurarea monotelismului impusă de uzurpatorul Philippikos, decembrie 711–iunie 712, și aprobată de Sinodul constantinopolitan din 712, la care a participat și Andrei al Cretei. Vailhé vede acest episod ca pe o „cădere” incontestabilă, chiar dacă explicabilă în termeni de „economie” drept o cedare conjuncturală a episcopatului bizantin în fața presiunilor unui uzurpator tiranic. Dovada sunt cei 128 de iambi trimiși arhidiaconului Agaton după restaurarea Sinodului VI Ecumenic în iunie 713 de împăratul Artemios Anastasios III ca mulțumire pentru trimiterea unei cărți și dovadă a căinței sale. În cuvintele lui S. Vailhé:

„Iată faptele: Agaton fusese însărcinat cu redactarea din nou a Actelor Sinodului VI Ecumenic pe baza pieselor păstrate în arhivele patriarhale. Memoriul său detaliat a fost trimis tuturor mitropoliților ca să-l transcrie, aprobe și să retracteze semnătura pe actele pseudo-sinodului ținut sub

²⁹ În locul lui Iustinian II, detronat în 695, s-au succedat prin rebeliuni succesive generalii Leontios, 695–698, și Apsimar/Tiberius III, 698–705. Revenit pe tron cu sprijin bulgar în august 705 pentru a doua domnie, Iustinian II a fost detronat și ucis în noiembrie 711 de o rebeliune condusă de generalul Philippikos Vardan, noiembrie 711–iunie 713, detronat la rândul său de soldați, care l-au instalat împărat pe funcționarul Artemios Anastasios II, detronat în noiembrie 715 de armată, care l-a înlocuit cu funcționarul Teodosios III. Acesta a abdicat în martie 717 în urma rebeliunii militare conduse de capabilul general Leon III Isaurianul. În lunga sa domnie, martie 717–iunie 741, marcată de impunerea iconomahiei, Leon III a reușit prin respingerea marelui și lungului asediu arab al Constantinopolului, iulie 717–15 august 718, salvarea și stabilizarea Imperiului Bizantin, aflat în luptă acerbă de supraviețuire între asalturile barbare din răsărit și bulgare din nord. Cf. sinteza istorică a lui Andreas Stratos (1905-1981), *To Byzantion ston Z' aiona 602-711*, v. I-V, Atena 1965-1974. tr. *Byzantium in the Seventh Century*, v. I-V, Amsterdam, 1968-1980, v. 5. 685-711, 1980.

³⁰ Ultimul arhiepiscop al Cretei cunoscut ca semnatar al Actelor Sinoadelor Ecumenice din 680–681 și 691–692 („Trullan”) e Vasilios al Gortyniei, celălalt nume cunoscut după Andrei fiind Elia, semnatar în 787 al Actelor Sinodului VII de la Niceea.

Philippikos. Aflat în posesiunea cărții trimise de Agaton, Andrei a transcris-o și «și-a schimbat gândul» (*metebalen*)³¹, cu alte cuvinte a renunțat la monotelism [...] revenind la ortodoxia stabilită de Sinodul VI Ecumenic și restabilită din nou de memoriul lui Agaton. Se explică atunci de ce în iambii săi Andrei revendică cu vie insistență învățătura despre cele două naturi și două voințe ale lui Hristos. Și atunci această piesă în versuri e mai puțin un amuzament poetic, cum era privită până în zilele noastre, cât mărturisirea de credință foarte ortodoxă și foarte politică a unui arhiepiscop, o operă care reclamă un loc în viața sfântului nostru și în istoria generală a monotelismului.»³²

Patriciul Nichita oferă detalii și despre activitatea pastorală a arhiepiscopului Andrei în Creta. Trece foarte repede peste omiliile în cinstea Maicii Domnului și a sfinților, menționate în termeni generali și vagi, și omite orice referință la opera poetică. Insistă în schimb pe reconstrucțiile sau construcțiile de biserici ruinate și pe opera filantropică exemplară și grija față de bolnavi manifestată în crearea și susținerea de instituții speciale în acest sens. Evocă și rolul arhiepiscopului într-un episod dramatic: salvarea miraculoasă prin rugăciuni a unei cetăți cretane de arabi.

„Scurtă și imprecisă, narațiunea conține o părțică de adevăr care nu trebuie să rămână neobservată. Cunoaștem din relatările cronicarilor luptele neîncetate pe care le-au dus arabii pe mare cu Imperiul Bizantin în primii ani ai domniei lui Leon III. Constantinopolul a fost asediat un an întreg (717–718), flotele arabe străbăteau mările și devastau porturile grecești și, fără bravura valorosului soldat care a fost Leon, e foarte probabil că Europa încă barbară ar fi asistat neputincioasă încă de pe atunci la catastrofa care se va produce abia în 1453. În cursul uneia dintre aceste expediții navale, pirații arabi s-au năpustit și asupra Cretei, fără să reușească să pună mâna pe insulă, pe care o vor cuceri în secolul următor.»³³

Și Vailhé citează câteva aluzii la luptele nesfârșite ale imperiului împotriva bulgarilor („sciților”) și arabilor („agarenilor”) evocate în omiliile la Înălțarea sfintei Cruci și în panegiricul la apostolul Tit, care ar permite și o datare a acestora în anii 719 și 724–725. La invazii s-au adăugat și calamitățile reprezentate de ciume — care au făcut, după cronicarul Teofan, ravagii în 726 și 733 — și foamete.

³¹ Cum a interpretat corect Heisenberg pe *metebalen*, redat incorect prin „transcris” de Combefis, Galland și Pien.

³² S. Vailhé, *op. cit.*, pp. 383–384.

³³ În 826 (când arabii vor începe și ocuparea Siciliei), emiratul arab al Cretei fiind recucerit de bizantini în 961.

„Pentru a veni în ajutorul poporului său, Andrei a alergat la Constantinopol să informeze curtea să satisfacă nevoile cele mai presante. Misiunea sa a reușit pe deplin și se întorcea cu inima veselă în insula sa, când nava sa a fost constrânsă să ancoreze în portul Erissos din insula Lesbos sau Mytilini, unde Andrei moare în 4 iulie a celei de-a opta indicții și a fost îngropat în sanctuarul sfintei martire Anastasia.”³⁴

Avem așadar de la biograful Nichita data istorică exactă a mutării la Domnul a sfântului Andrei Cretanul: 4 iulie 740 (cealaltă variantă, 4 iulie 726, fiind improbabilă). Confirmată pentru Vailhé de participarea activă a acestuia la disputele iconoclaste declanșate în 726, evocată atât în slujba sa (oda a 6-a a canonului), dar și de o aluzie la omilia la Tăierea-împrejur. Sinaxarul bizantin anonim din secolul al X-lea editat de Latîșev în 1912³⁵ va afirma explicit ceea ce patriciul Nichita — care scria probabil în timpul iconomahiei oficiale, înainte de 787, deci sub domnia lui Constantin VI Copronimul — evita să o spună: Andrei Cretanul a fost convocat și reținut la Constantinopol de un împărat care lupta împotriva icoanelor — Leon III —, pe care le va apăra cu curaj, fiind trimis de fapt în Lesbos să moară în exil. Nichita oferă așadar două date precise: cea a venirii sale ca tânăr în Constantinopol în 685, care sugerează drept posibilă dată a nașterii anul 660, iar cea a morții, 4 iulie 740. „Născut în 660, mort în 740, Andrei și-a încheiat viața în vârstă de optzeci de ani. Nimic neobișnuit mai ales pentru bătrânii monahi ai Palestinei, care par să fi murit aproape toți centenari”³⁶.

Studiul asumpționistului S. Vailhé i-a alertat și pe ieziuții bollandiști, care au reacționat prompt. Dacă în prima ediție din 1895 a repertoriului-standard *Bibliotheca Hagiographica Graeca* sfântul Andrei Cretanul e inexistent, în cea de-a doua, din 1908, el e înregistrat cu „viața” patriciului Nichita (BHG 113) și „panegiricul” lui Makarios Makris (BHG 114); ca în ediția a treia din 1957 reputatul bollandist François Halkin (1901–1988) să insereze și „epitoma” anonimă editată de Latîșev (BHG 114a), „encomiul” isihastului Iosif Kalothetis (BHG 114c), dar și un „encomiu” bizantin anonim (BHG 114b) descoperit de bizantinologul cretan Theocharis Detorakis (n. 1936) într-un codice din secolul al XI-lea provenit din biblioteca mănăstirii Sfântul Ioan Botezătorul din Serres, păstrat în Biblioteca Națională a Greciei și editat în 1970³⁷. Ediția făcea parte dintr-un proiect de cercetare finalizat în același an într-o teză de doctorat despre „sfinții primei perioade a Cretei și literatura despre ei”; capitolul extins dedicat lui

³⁴ *Ibid.*, p. 386.

³⁵ Cf. supra n. 25.

³⁶ *Ibid.*, p. 387.

³⁷ „Anekdoton egkōmion eis Andreas Krētēs”, *Epetēris Etaireias Byzantinōn Spoudōn* 37 (1969–1970), pp. 85–94.

„Andrei al Cretei”³⁸ este o micro-monografie hagiografică, cea mai completă existentă până astăzi. Detorakis inventariază și discută cu atenție toate sursele hagiografice și liturgice manuscrise și tipărite legate de viața și venerarea sfântului Andrei al Cretei. Toate „viețile” bizantine sunt variante ale vieții-panegiric scrise de patriciul Nichita „probabil pe timpul patriarhului Fotios, în a doua jumătate a secolului IX”. Nichita urmărește cel mai complet formarea personalității, precum și etapele succesive și dimensiunile activităților sale, dar cu toate acestea trece sub tăcere multe elemente cunoscute din alte surse, unele explicabil, cum e cazul cedării în fața relansării monotelismului imperial, altele nu, cum e aparenta ignoranță a operei hagiografice și a Canonului mare. Encomionul anonim din secolul al XI-lea, editat de Detorakis însuși, în esență o versiune amplificată retoric a „vieții” lui Nichita, are puține elemente noi, între ele aflându-se o boală gravă ca o explicație a rămânerii lui Andrei în Constantinopol, informația că în Creta a înființat și o mănăstire în care se retrăgea pentru clipe de viață pașnică și isihastă și insistența pe opera hagiografică, culminând în Canonul Mare de pocăință. Aceleași lucruri sunt valabile și despre viețile-panegiric scrise în 1422 de Makarios Makris și în anii 1340 de Iosif Kalothetis. O importanță specială au cele două precizări din „rezumatul [epitoma] vieții” din sinaxarul bizantin din secolul al IX-lea editat de Latișev. Prima este că ultima vizită a fost legată de apărarea cu curaj a icoanelor atacate de un „împărat impios”: Leon III. „Această informație nu e cunoscută din altă parte și nu știm dacă Andrei a jucat un rol activ în criza iconomahă. Dar această știre vine să întărească ipoteza formulată (de I. Papadopoulos, 1948, și V. Laourdas, 1951) că sfârșitul lui Andrei este legat de iconomahie și să dea un sens informației vagi a lui Nichita: «chemându-l astfel o trebuință [*chreias de outō kalesasēs*], să urce în de Dumnezeu păzitul Oraș»³⁹. Confirmarea e oferită de slujba din Minei, care-l aclamă pe Andrei ca apărător al icoanelor. A doua precizare e informația că sfântul Andrei a compus Canonul Mare cu puțin timp înainte de moartea sa în Erissos — în exil —, mai puțin credibilă pentru Detorakis, dată fiind complexitatea deosebită a compoziției⁴⁰. Coroborând afirmațiile din toate sursele existente, bizantinologul cretan reconstituie „conturul vieții”⁴¹ sfântului Andrei astfel: născut la Damasc în 660 și educat aici, vine la Ierusalim în 675, unde e tuns monah și devine notar patriarhal și econom al bisericii Sfântului Mormânt. În 685, „anul critic în viața lui Andrei”, a venit în misiune la Constantinopol, unde s-a stabilit „pentru că vedea în Capitala liberă un

³⁸ Th. Detorakē, *Hoi hagioi tēs prōtēs byzantinēs periodou tēs Krētēs kai hē schetikē pros autous philologia*, Atena, 1970, pp. 160–190.

³⁹ *Ibid.*, p. 165.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*, pp. 171–173 „Schēma biou”.

spațiu de acțiune mai larg și mai ușor decât în Ierusalimul aflat sub stăpânire arabă”. În Constantinopol s-a remarcat printr-o activitate filantropică remarcabilă, dar și ca orator: „Informațiile lui Teofan despre cedarea lui Andrei în fața monotelismului sunt credibile. Trebuie să presupunem însă că a cedat la presiunea politică a lui Philippikos Vardan și s-a căit repede. Iambii trimiși arhidiaconului și hartofilaxului Agaton dovedesc că ierarhul căuta să se scuture de povara unei vinovății”⁴². Potrivit tuturor indiciilor, a fost ales arhiepiscop al Cretei în jurul anului 711, desfășurând în insulă o activitate pastorală, bisericească, filantropică și civică exemplară, ilustrându-se și prin strălucite performanțe oratorice și creații innografice care au impresionat pe contemporani și au rămas de atunci în memoria Bisericii Ortodoxe. A murit în 4 iulie 740, nu în 4 iulie 726, pentru că,

„potrivit tuturor indiciilor, a trăit prima fază a iconomahiei inaugurate prin edictul din 726 și instaurate în anii 730–740. Cu siguranță n-a fost o victimă a controversei iconomahe. Dar ultima vizită în Constantinopol trebuie probabil pusă în legătură cu discuțiile generate de criza iconomahă recent apărut. A fost probabil chemat ca să denunțe sfintele icoane, dar că, întrucât a refuzat, a fost exilat în Mytilini, unde a și murit, pare mai degrabă improbabil. Mai probabil e că ostenele ultimele călătorii l-au doborât pe bătrânul ierarh și poet. Sugestia lui Laourdas că această ultimă vizită a lui Andrei la Constantinopol a fost legată de ruperea pe motiv de iconomahie a Cretei de sub jurisdicția papalității este improbabilă și ea. Știm astăzi că alipirea Iliricului oriental, a Siciliei și Calabriei patriarhiei Constantinopolului atribuită lui Leon III a avut loc în 754”⁴³.

O ultimă analiză și interpretare a „carierei lui Andrei al Cretei” a fost întreprinsă în 1995 de Marie-France Auzépy (n. 1942)⁴⁴, specialistă în istoria iconoclasmului bizantin⁴⁵. Principala sa preocupare e aceea de a identifica poziția acestuia față de iconoclasmul lui Leon III și de a determina, extinzând și precizând concluziile lui S. Vailhé, care din operele sale fac aluzie la noua politică religioasă a împăratului, coroborate evident cu datele oferite de sursele hagiografice, în principal „viața” scrisă de patriciul Nichita (BHG 113) și rezumatul anonim (BHG 114a), și cele istoriografice, în primul rând „Cronografia” lui Teofan, recitite critic.

⁴² *Ibid.*, pp. 171–172.

⁴³ *Ibid.*, pp. 172–173.

⁴⁴ „La carrière d’André de Crète”, în *Byzantinische Zeitschrift* 88 (1985), pp. 1–12.

⁴⁵ Cf. Marie-France Auzépy, *L’Histoire des iconoclastes*, Paris, 2007.

În ce privește „viața” lui Nichita, M.-F. Auzépy se raliază la concluziile studiului hagiografiei epocii iconoclaste realizat de Ihor Ševčenko⁴⁶. Acesta a arătat convingător că documentația foarte precisă și sobrietatea relatării chestorului Nichita pledează pentru o redactare a „vieții” nu mult timp după moartea sfântului Andrei în anul 740. A fost scrisă de un înalt funcționar bizantin în timpul domniei fiului lui Leon III, Constantin V (744–771), promotor neabătut al iconomahiei, pe care a dogmatizat-o prin sinodul de la Hieria din 754. Tăcerea lui Nichita în ce privește icoanele se explică prin prudența obligatorie pentru un chestor care redacta viața unui episcop care nu acceptase politica religioasă a tatălui acestuia, Leon III. Nichita omite orice referiri și la contextul promovărilor succesive ale lui Andrei, ajuns, după mulți ani, inițial diacon la Sfânta Sofia și ulterior arhiepiscop al Cretei, ambele datorate unor favoruri imperiale.

Nemenționarea numelor împăraților trădează pentru doamna Auzépy existența unor contexte de nemărturisit ulterior. Venit în Constantinopol la începutul primei domnii a împăratului ortodox Iustinian II (685–695), Andrei ajunge diacon sub un împărat uzurpator, probabil Leontios (695–698), care a fost adus la putere de Pavel astronomul, monah de la mănăstirea tou Kallistratou și Grigorie, egumen la tou Phlorou, care vor juca sub Philippikos un rol predominant în revenirea la monotelism⁴⁷ profețită de monahul Pavel de la tou Kallistratou. Aderarea la monotelism a lui Andrei s-ar explica în condițiile în care promovarea sa ca episcop al Cretei s-a datorat uzurpatorului monotelit Philippikos (712–713). Iambii către Agaton ni-l arată revenit la ortodoxia diotelită oficializată de Artemios Anastasios (713–715), ceea ce i-a permis să-și ocupe scaunul episcopal în Creta și să-și desfășoare intensă și multilaterală activitate care l-au consacrat ca figură exemplară a Ortodoxiei Bizantine. „Necesitatea” care l-a adus din nou la Constantinopol, de care vorbește enigmatic Nichita,

„nu poate fi decât convocarea imperială pentru un motiv ușor de înțeles: ostil noii politici religioase a lui Leon III, la fel ca patriarhul Germanos, împreună cu care semnase în 712 anatemizarea Sinodului VI Ecumenic, trebuie să fi refuzat, la fel ca acela, angajamentul împotriva icoanelor impus de Leon III cu ocazia consiliului imperial (*silention*) din ianuarie 730. [...] Cum e normal, Leon III a numit în locul său un episcop care semnase angajamentul cerut. În contextul astfel restabilit, plecarea din Constantinopol ar putea fi un ordin de exil al împăratului” în Mytilini.⁴⁸

⁴⁶ „Hagiography of the Iconoclast Period”, în *Iconoclasm. Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham, March 1975*, ed. A. Bryer și J. Herrin, Birmingham, 1977, pp. 113–131, aici p. 127, n. 105.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 3.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 4.

În reconstituirea istorică a doamnei Marie-France Auzépy, cariera lui Andrei Cretanul arată așadar astfel:

„Andrei e un oriental crescut în seraiul patriarhiei Ierusalimului, sosit la Constantinopol în 685 ca tânăr iscusit în mecanismele mai ales economice ale unei puternice organizații cum era patriarhia Orașului Sfânt. Trimis la Constantinopol în misiunea oficială, o abandonează și alege să rămână în capitală, trăind în obscuritate un deceniu (685–695) de viață monahală. Ascensiunea la putere prin Pavel de la tou Kallistratou a lui Leontios îl propulsează brusc spre onoruri: e diacon la Sfânta Sofia, orfanotrof, intendent al diaconiei la tou Eugeniou, funcții pe care le ocupă între 695 și 711. În 711, o nouă promovare, este episcop al Cretei, promovare recentă; cariera lui Andrei nefiind făcută de Iustinian II, trebuie să fi fost legată de semnarea anatimizării Sinodului VI consiliată lui Philippikos de Pavel de la tou Kallistratou. În anul următor însă, Andrei sacrifică bucuros angajamentul monotelit pentru a-și putea păstra postul, angajament care a putut să-i permită să-l obțină. Rămâne în Creta până în 730, când este rechemat în capitală de Leon III din cauza opoziției față de noile sale directive. Rămâne în Constantinopol zece ani, distilându-și ostilitatea în omilii, fapt care l-a făcut pe Leon III să-și piardă răbdarea și să-l trimită în 740 în exil în Mytilini, unde moare.”⁴⁹

Analiza mai atentă a omiliilor andreiene întreprinsă de doamna Auzépy permite alte două importante concluzii. Accentul evident pus de acestea pe venerarea sfinților explică luarea sa de poziții ulterioară împotriva iconomahiei imperiale și face din Andrei Cretanul un martor, ba chiar „o întrupare a continuității între perioada preiconoclastă și iconoclastă: partizan al cultului sfinților, a devenit partizan al cultului icoanelor”. Omiliile andreene arată pe viu cum „conflictul privitor la cultul icoanelor nu s-a născut din nimic, ci a fost precedat de un conflict cu privire la cultul sfinților, din care probabil s-a ivit”⁵⁰. Dacă sfântul Andrei Cretanul nu s-a bucurat însă de reputația meritată de martir al iconoclastului, e din cauza „vieții” sale. „Viața” sfântului Andrei Cretanul poartă astfel amprenta distinctivă a hagiografiei bizantine a epocii Isaurienilor. Scrisă nu de un monah mărturisitor, ci de un laic, înalt funcționar imperial, prudent, ea

„omite numele împăratului Leon III pentru a evita să numească și să abordeze politica religioasă a acestuia, escamotează sfârșitul vieții lui Andrei și povestește în schimb în detaliu începutul ei, exaltând în spirit isaurian activitatea sa ca episcop, mai ales filantropia și rezistența antiarabă”⁵¹.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 5.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 11.

⁵¹ *Ibid.*, p. 5.

Cu alte cuvinte, sfântul Andrei Cretanul a fost o victimă a biografului său, mai exact a faptului că

„«viața» sa a fost scrisă prea devreme, sub domnia lui Constantin V. Biograful său, constrâns la prudență, n-a putut relata opoziția sa față de împărat, limitându-l involuntar la rolul de episcop și inograful în care e cunoscut și astăzi»⁵².

II

Luna iulie, ziua a 4-a

Viața celui între sfinți părintelui nostru Andrei Ierusalimiteanul, care a fost arhiepiscop al Cretei, scrisă de Nichita, preareputatul patriciu și chestor⁵³

Binecuvintează, părinte!

1. Nu este legiuit, nici cuvios, a lăsa viețile înalte pe pământ și care se apropie de Dumnezeu prin curăție ale bărbaților drepecți și cuvioși să se scufunde în adâncul uitării sau să stea mult acoperite de banița tăcerii, în loc să fie puse în chip arătat în sfeșnicul [*cf. Mt 5, 15*] povestirii, pentru ca plecând de aici slava neapasă la bunul Dumnezeu a faptelor lor bune făcute arătate să răsără și să ajungă frumos comoară cu câștig de mult folos pentru oameni, pentru ca prin buna lor imitare cei mai sârguincioși să câștige cele mai bune. Privind, prin urmare, cu dreptate ca unii cu bună judecată spre acest argument, ca să nu pățim și noi același lucru cu aceia pentru care nu este o laudă a nu-i elogia în chip vrednic pe cei vrednici, chemând stăruitor Lumina din Lumină, pe Hristos, Cel împreună-fără-de-început cu Tatăl și împreună-veșnic cu Atotsfântul Duh, Unul din dumnezeirea în Trei Sori, Care umple toate de bunătate, Care acordă daruri de înțelepciune și cunoaștere de ajuns pentru toți și, umpluți de El de aceste mari daruri pentru a grăi, să începem povestirea vieții înalte și virtuose a cuviosului părinte Andrei, care a fost arhiepiscop al iubitoarei de Hristos insule a cretanilor.

2. Acesta a fost copilul unor părinți iubitori de Dumnezeu și evlavioși numiți Gheorghe și Grigoria, a căror viață s-a derulat în acord cu aceste nume; căci veghind [*grēgorēsantes*] ambii cu grijă în fapte bune, s-au arătat ogor [*geōrgion*] al lui Dumnezeu și I-au adus drept rod dreptatea. Orașul lor era Damascul, care nu introduce în el nimic apusean ca de la niște dușmani necredincioși, ci este unul al răsăritului neumbrind cu nimic la ei răsăritul credinței. În el a ieșit din coapsele lor

⁵² *Ibid.*, p. 12.

⁵³ BHG 113, Ed. Ath. Papadopoulos-Kerameus: *Analekta Hierosolymitikēs Stachylogias V*, Sankt Petersburg, 1898, pp. 169–179.

și copilul lor sau, mai bine zis, robul lui Dumnezeu; căci dintr-o rădăcină bună trebuia să înflorească o ramură bună. De la naștere până la șapte ani a fost adusă asupra lui de Dumnezeu printr-o economie a Lui o tăcere a limbii; ca, învățând din pruncie înfrânarea limbii, să fie în chip tainic pentru Dumnezeu ca gura lui Moise [cf. *Ieș* 4, 10–12], să ridice din tinerețe jugul Lui [cf. *Mt* 11, 29] și să se pună pe sine însuși în jug și să nu se întoarcă spre cele din spate [cf. *Lc* 9, 62], ci să uite de ele tinzând spre cele dinainte [cf. *Flp* 3, 13], ca să înfățișeze lui Dumnezeu pământurile și ogoarele faptelor lui bune aducând rod însutit [cf. *Mt* 13, 23]. Fiind de opt ani, într-una din zile, cum era cu părinții lui și mai înainte fusese cu ei la sfânta biserică a lui Dumnezeu, și acolo se săvârșise dumnezeiasca Liturghie, după împărtășirea cu scumpul și de viață făcătorul Trup și Sânge al economiei în trup a marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos [cf. *Tit* 2, 13], a slobozit la timpul lui un glas articulat, cei șapte ani ai traiului bun în liniște/isihie prefigurând tăcerea celor șapte zile ale vieții prezente, iar faptul că a slobozit acest glas în anul al optulea arată ziua neînserată a opta și întâia a vieții viitoare fără sfârșit, că fiind prin faptele lui bune întotdeauna împreună cu Dumnezeu avea să grăiască pentru Dumnezeu.

3. Învățat fiind de îndată cum trebuie literatura prozaică și distingându-se în ele cu multă pricepere pășește spre învățăturile mai înalte; adunându-și spre o foarte înțeleaptă educare ce e mai bun din literatură, alege ca o albină florile folositoare cele mai potrivite pentru a le pune în lucrare. Și acest bine-cinstitor de Dumnezeu tânăr chemat de Dumnezeu la toată cinstirea lui Dumnezeu e adus la a doua sa vârstă de iubitorii lui de Dumnezeu părinți la preasfânta Biserică a sfintei Învieri a lui Hristos, ca în ea să-și câștige omorârea patimilor ca unul care avea să viețuiască pentru Dumnezeu Care face viu. Și primit fiind de Teodor, care pe când era între cei vii era patriarh⁵⁴ al celor de acolo, iar acum e de cuvioasă pomenire, și fiind tuns și înscris în registrul sfânt al clerului, prin lepădarea perilor corpului a lepădat împreună și delectările acestei vieți ca pe unele care curg, iar prin cununa sfântă a capului său și-a încununat cu virtuțile lui Dumnezeu sufletul. Și la patriarhie persevera în dumnezeieștile Scripturi culegând din ele drept rod folosul sufletului, progresând în har și punând în inimă urcușuri bune [cf. *Ps* 83, 6]. Și Dumnezeu era cu el, eliberându-și robul de toată lucrarea cea rea, iar pentru lăudabila sfială și foarte marea sa evlavie a fost cinstit cu rangul evlavioșilor notari ai acelei patriarhii. Și sus-zisul patriarh al Ierusalimului, admirând trezia lui în toate, bunătatea și amabilitatea sa față de toți, chemându-l spre sfârșitul vieții sale

⁵⁴ În realitate, doar locțiitor (*topotērētēs*) de patriarh, între anii 638 și 705 scaunul patriarhal din Ierusalim fiind vacant, întrucât ocupanții arabi n-au permis alegerea unui patriarh în comuniune cu Constantinopolul, cu care s-au aflat într-un lung și aproape neîntrerupt război.

pe Teodor, de Dumnezeu iubitul său econom, i-a poruncit cum trebuie ca după moartea sa să nu gestioneze vreun lucru bisericesc fără avizul și sfatul acestui bine-cinstitor și iubitor de Dumnezeu bărbat, ci toate să le acționeze cu consimțământul său; întrucât ca unul duhovnicesc vedea limpede cu ochii duhovnicești în chip tainic izbânzile acestui om duhovnicesc. Și fiind tânăr ca vârstă, îi întrecea prin gândul său bătrânesc pe cei ajunși la anii bătrâneții ca pe niște tineri, ajungând apărător al treburilor bisericești și campion prin armele bune-cinstiri de Dumnezeu ridicându-și arcurile de triumf ale bunei administrări și a ajuns ajutor și toiaș însuflețit al bărbatului econom călăuzindu-l în dreapta gestionare a treburilor. Și cel împreună cu Dumnezeu și rob al lui Dumnezeu bogat în lucruri bune era și monah, arătând preoților toate cele ale cuvioșiei, îndestulându-i bogat pe cei săraci, părinte al orfanilor, apărător al celor chinuiți, bucurie a celor întristați, răsărit de mângâiere al celor deprimați, și s-a făcut pentru Dumnezeu tuturor toate potrivit apostolului [*cf. I Co 9, 22*], admirat în toate de toți.

4. Întrunindu-se în chip bine-cinstitor [în 680–681] sfântul Sinod Ecumenic al Șaselea în de Dumnezeu păzitul Oraș imperial, ca unul care este cap al întregii civilizații creștine, pe timpul lui Constantin [IV]⁵⁵, tatăl lui Iustinian [II], ortodoxul împărat al creștinilor, care pe atunci era între cei vii, și retezând din rădăcini cu secera bune-cinstiri de Dumnezeu neghinele cacodoxiei, definind frumos dogma despre cele două naturi, voințe și lucrări din economia în trup a Domnului nostru Iisus Hristos, Unul din Sfânta și de viață obârșie Treime, și proclamând-o cu iubire de Dumnezeu spre vindecarea celor bolnavi în chip cacodox de cele contrare, cele promulgate în chip cuvenit lui Dumnezeu de zisul sfânt Sinod al Șaselea au fost trimise în scris de împărat tuturor preasfintelor biserici ale lui Hristos de pretutindeni, precum și Bisericii din Ierusalim. Și adunându-se toți preoții și bărbații iubitori de Dumnezeu de acolo și îmbrățișând cu multă bucurie scrierile cu dogmele ortodoxe și stingând orice flacăra a setei cacodoxe și săturându-se cu apele care curgeau de acolo ca dintr-un izvor al ortodoxiei, alegându-l pe bărbatul care ne stă înaintea, vrednicul rob al lui Dumnezeu, măcar că era de vârstă tânără, din pricina seriozității purtărilor lui și încredințându-i răspunsurile la zisele dogme bine-cinstitoare de Dumnezeu, adică mărturisirea dreptei lor credințe, l-au trimis împreună cu doi bătrâni evlavioși la acel preabinecinstitor de Dumnezeu împărat. Dar mutându-se⁵⁶ împăratul acesta la viața mai bună și lăsând această viață supusă stricăciunii, sceptrele împărăției trecuseră la fiul său Iustinian [II]⁵⁷, căruia acest bine-cinstitor bărbat familiar lui Dumnezeu i-a dat zisele răspunsuri ale bune lor

⁵⁵ Constantin IV, 625–685; împărat: 668–685.

⁵⁶ În 10 iulie 685.

⁵⁷ Iustinian II, 669–911; împărat: 685–695 și 705–711.

cinstiri de Dumnezeu. Și primind de la zisul împărat ortodox Iustinian înscrisurile bine-cinstitoare despre primirea lor și încredințându-le celor sloboziți să plece acasă împreună cu el, le-a trimis cu aceștia locuitorilor Ierusalimului, de care fuseseră trimiși.

5. Rămâne deci în hotarele binelui cel care aleargă spre toată calea mântuirii. Căci prevăzând Dumnezeu ceva mai bun pentru robul său, i se dăruiește drept pretext bun mutarea din pământul dușmanilor ca dintr-un Ierihon în Ierusalim, Regina orașelor. Șezând aici, se îmbracă pentru a vorbi apostolic cu puterea harului de sus [cf. *Lc* 24, 49], ca un ucenic al ucenicilor și dascălilor a toată lumea și imitator al realizărilor învățăturilor lor dumnezeiești. Căci pescuind [cf. *Lc* 5, 10] duhovnicește cu năvodul [cf. *Mt* 13, 47] cuvintelor lui pentru îndreptare mulți oameni, i-a adus lui Dumnezeu pești [cf. *In* 21, 20] cuvântători. Deoarece, trăind el ani mulți în isihie și în chilia sa, nu I-a plăcut lui Dumnezeu să rămână mult timp ascuns, ci l-a făcut arătat spre folosul sufletesc al său și al aproapelui, ca el însuși să primească folos de la alții, fiind de folos altora. Așadar, cele ale purtării sale bune fiind, printr-o economie a Împăratului de Sus, Care împărățește peste împărății pământului [*Ap* 1, 5], aduse la cunoștința celui care era împărat atunci⁵⁸, e promovat prin ordin imperial diacon în Marea Biserică a lui Dumnezeu, distingându-se mult în tagma clericală a diaconilor, astfel încât gândirea sa ajunsă din tinerețe peste cea a unor bătrâni era admirată și de presbiteri. Și după puțin marele în învățături părinte devine părinte al orfanilor, încredințându-i-se grija orfelinatului [*orphantropheiou*] sfânt, și ca un nobil [*eugenios*] în virtuțile lui Dumnezeu și bogat iubitor de săraci și administrarea bine-cinstitoare a diaconii a celor de la tou Evgheniu. Și inițiatul în taina Treimii a preschimbat de îndată strămtorarea acestor două locuri în lărgimea multor lucruri bune iar prin rugăciuni și bună administrare a înălțat cum trebuie cele aflate jos: lăsând orfană prin ajutorul bun și părintesc starea de orfan abandonat a primului loc sfânt și alungând strămtorarea celeilalte case sfinte în lărgime și hrănindu-i pe săracii lui printr-o furnizare neîncetată de grâu, arătându-se pentru cei săraci ca pentru niște frați ca un alt înțelept Iosif, nu în Egipt [cf. *Fc* 41], ci în casele lui Dumnezeu. De aici umblând ca din putere în putere [cf. *Ps* 83, 8] și trecând din slavă în slavă [cf. *2 Co* 3, 18] ca unul chemat de Dumnezeu, deși el însuși refuza din smerita sa cugetare, cel sărac cu duhul [cf. *Mt* 5, 3] pentru Împărăția cerurilor pășește fără vrere spre

⁵⁸ Probabil Leontios, 695–698, general uzurpator al lui Iustinian II, detronat la rândul lui de amiralul Apsimar/Tiberius III, 698–705, detronat la rândul său de Iustinian II, revenit pentru a doua domnie, 705–711.

cele mai înalte, fiind votat⁵⁹ cum se cuvine de cei vrednici ca vrednic arhiepiscop al de Hristos iubitoarei insule a cretanilor.

6. Și este așezat în scaunul arhiepiscopal pregătit lui de Dumnezeu, fiind primit de tot cinul preoțesc și de Hristos iubitorul popor de acolo cu mare bucurie ca un păstor bine-cinstitor de Dumnezeu, asigurând oile cuvântătoare încredințate lui în Biserica lui Dumnezeu ca într-un staul, alungând iscusit cu toiagul puterii [*cf. Ps 109, 2*] [*Crucea*] arma Pătimirii făcătoare de viață, fiarele înțelese cu mintea de-a stânga și rânindu-le puternic cu praștia rugăciunilor pentru foarte marea putere a preoției pusă în el, ca unul care cunoștea povara pusă pe cei cărora li se încredințează turma cuvântătoare a lui Dumnezeu. Și grăia poporului cuvânt arătând prin aceasta limpede greutatea care apasă, cum se spune, pe preoți; fiindcă virtutea liniștirii/isihiei sale dinainte l-a convins să se întristeze că suferă o pagubă dacă înțelege o comoară, dar pierde ținând-o pentru sine. Iar Dumnezeu Cuvântul Care dă cuvânt întru deschiderea gurii [*cf. Ef 6, 19*] și prin profetul Său David a zis: „Lărgeste-ți gura și o voi umple” [*Ps 80, 11*], ca Unul care știa dinainte că înțelepciunea Sa era meditația inimii acestui dumnezeiesc bărbat, umplând mai mult gura Lui de înțelegere, a lărgit-o spre slava măreției Lui. De aceea a compus cu toată voioșia și veselia diferite cuvinte de laudă pentru atotnepătata și dincolo de toată creația Fecioară potrivit firii, dar, dincolo de fire, Mamă a Fiului lui Dumnezeu și Dumnezeu adevărat, după care și la tăierea pentru adevăr a capului lui Ioan Înainte-mergătorul și Botezătorul și la alți sfinți și cuvioși părinți.

7. Deci ca unul care se făcuse pe sine însuși templu al lui Dumnezeu prin fapte bune, potrivit lui Pavel, sfântul apostol și ucenic al Domnului și dascăl al marginilor lumii, care zicea că omul e un templu al lui Dumnezeu [*1 Co 3, 16; 6, 16*], a zidit cu frumusețe din temelii un templu atotpreacuratei și atotlăudatei Născătoare de Dumnezeu Maria, templul însuflețit și sfințit al lui Dumnezeu Cuvântul, numind acest templu zidit de el Vlaherne, punând în el preoți liturghisitori din cinul monahal spre lauda și slava lui Dumnezeu în schimbul marilor daruri și ajutoare venite la el prin această poartă a lui Dumnezeu. Și zidind zi de zi un lucru frumos peste altul frumos și punând lucruri bune peste cele bune – fiindcă aproape că nu era zi în care să nu facă să răsară din fapte lumina dreptății –, făcând bine aproapelui și apropiindu-se de aici de Dumnezeu, bătrânul acesta îmbătrânit în izbânzi a construit din temelii pentru cei aflați în boli trupești și din lipsuri o casă de mângâiere și vindecare numită Xenon [*a străinilor*], oferindu-i prin danie personală pentru Hristos toate pentru a fi autosuficientă în trebuințele ei,

⁵⁹ Probabil la finalul agitatului an 711, ultimul al celei de-a doua domnii tiranice și sângeroase a lui Iustinian II, confruntat cu rebeliunea generalului armean Philippikos Vardan, care în decembrie l-a detronat și decapitat, restaurând în cele 18 luni ale domniei sale uzurpatoare monotelismul — fapt trecut sub tăcere de hagiografi.

oferind cu voieșie lui Dumnezeu cele ale lui Dumnezeu, pentru că preaînțeleptul acesta învățase și cunoștea zicerea înțelepciunii [înțeleptului Solomon]: „Păcatele se curăță prin milostenii și credințe” [Pr 15, 27], și făcea aici ca un sărac cu duhul [cf. Mt 5, 3] slujire pentru cei săraci și arunca în vasul de spălat apă – turnând în acel loc autosuficiența între trebuințe din banii proprii ca din niște vase – și încingându-se ca și cu un ștergar cu dreapta credință, le spăla și ștergea înălbindu-le cu amândouă nu numai picioarele [cf. In 13, 4–5], ci și tot sufletul. Fiind deci preot al marelui Preot Care a străbătut cerurile [Evr 4, 14], ca unul care jertfea zi de zi în sufletul său ca într-un jertfelnic cele plăcute lui Dumnezeu, preafrumosul acesta a rectitorit cu grijă lăcașurile bisericilor neglijate și le-a împodobit cu frumusețe, oferind și câte erau potrivite pentru podoaba sfințelor vase din ele.

8. Ce a făcut însă Dumnezeu pentru robul și prietenul său cu dușmanii războinici? Fiindcă, pornindu-se pe mare, blestemații⁶⁰ s-au năpustit ca niște nebuni asupra de Hristos iubitoarei insule a cretanilor cu o mulțime de corăbii, ca judecata lui Dumnezeu să-i condamne și în Creta pentru nedreptele lor atacuri împotriva creștinilor. Căci, așezându-se barbarii pentru asediu în jurul fortăreței numite La Stejar [*tou Drimeōs*], în care omul lui Dumnezeu intrase după obicei împreună cu preacreștinul popor păstorit de el din pricina atacurilor dușmanilor, și desfășurând multe mașini de război pentru cucerirea orașelor, n-au reușit să facă nimic cu ele, primind în locul câștigului captivilor drept păgubire propria lor surpare, loviți fiind cu săgețile rugăciunilor către Dumnezeu ale preotului care-și întindea spre El ca un arc ochiul său.

9. Așa de slăvit arătându-l Dumnezeu pe omul său, când, venind ca pedeapsă a lui Dumnezeu peste poporul insulei boala ciumei și apoi neplouare, el însuși a cerut de la Dumnezeu să trimită ploaie pământului însetat, aducându-I neîncetat și nesăturat, ca unul care înseta după dreptatea lui Dumnezeu [Mt 5, 6], ploi de lacrimi și primind de la El cele cerute; și folosindu-se de multele postiri, privegheri fără somn și rugăciuni neîncetate ca de un platură l-a pus peste blestemata boală și a luat vindecare de la Hristos, Mântuitorul și Izbăvitorul nostru, Care a fost rănit pentru noi și a vindecat suferințele de nevindecat. Și era totul pentru toți, mijlocind prin implorări la Dumnezeu și păzindu-i nevătămați, povățuindu-i pe toți și învățându-i să se abțină de la faptele rele și să se țină de facerea binelui și să umble pe calea poruncilor dumnezeiești, care duce la Împărăția cerurilor.

Iar pentru că o trebuință îl chema astfel să urce în de Dumnezeu păzitul Oraș Regină a orașelor [Constantinopol], mulți veneau la el pentru folos și unii, văzând blândețea lui, se înseninau alungând de la ei irascibilitatea și artagul, alții adăpându-și inimile cu ploaia învățăturii lui aduceau lui Dumnezeu roada dreptății,

⁶⁰ Musulmanii din Siria.

și soldați care veneau la el și erau învățați de el frumos să se mulțumească cu solda lor și să nu scuture pe cineva [cf. *Lc* 3, 14] îmbrățișau cu înflăcărare nejudicata care vine de aici, iar săracii hrăniți de el cu largime înălțau mulțumire bogată lui Dumnezeu.

10. Apoi i se arată tainic de sus sfârșitul acestei vieți trecătoare fiind chemat de Dumnezeu la viața cea veșnică și mutarea de aici, și spune dinainte bărbaților virtuoși prieteni cu el că nu va mai veni viu în mitropolia lui. Și, îmbrățișându-i cu bucurie pe toți și sărutându-i cu sărutare sfântă, a plecat de la Constantinopol și, ajungând în insula numită Mytilini [Lesbos], a tras, nu ca la întâmplare, ci printr-o pronie [dumnezeiască], într-un loc numit Erissos ca alegându-și odihna acolo. Deci pentru că păzise frumos credința și încheiase cum trebuie alergarea duhovnicească [cf. *2 Tim* 4, 7], a adormit acolo în pace, punându-și sufletul în mâinile lui Dumnezeu și făcându-și la El mijlocirile pentru noi. Locul odihnei sale a fost în lăcașul sfintei martire Anastasia, în care așteaptă la trâmbiță învierea morților în ziua neînserată a celei de-a doua arătări cu slavă multă a Domnului nostru Iisus Hristos, când va judeca viii și morții [*2 Tim* 4, 1]; de la care va lua și plata ostanelilor faptele sale ca unul care a purtat arșița întregii zile [cf. *Mt* 20, 12]. Adormirea sa în Domnul a fost în ziua a patra a lunii iulie, anul al optulea al indiciei⁶¹. Slavă, cinste și închinare sunt datorate de noi toți în vecii vecilor lui Dumnezeu Tatăl, împreună cu Fiul Dumnezeu și cu Duhul Preasfânt și de-o-ființă, Dumnezeirii una în Treime, Care pe robii și slujitorii Săi i-a făcut să strălucească prin dreptate tuturor marginilor pământului ca niște luminători. Amin.

Luna aceeași [iulie], ziua a 4-a

Viața și purtarea cuviosului părintelui nostru Andrei, arhiepiscopul Cretei, ierusalimiteanul⁶²

1. Damascul este, cum prezintă cuvântul istoriei, patria acestui mare și vestit întâi-stătător al Cretei, Andrei, numit și ierusalimiteanul, care de acolo își are purtarea vieții și dobândirea virtuții. Fiindcă acest mare luminător și dascăl al Bisericii, ca să spun așa, având părinți iubitori de Dumnezeu și credincioși și împodobiti cu toate virtuțile lui Dumnezeu, de-abia ce a fost născut și crescut puțin, e dat la învățătura literaturii. Și avea atâta talent natural unit cu sânguina, încât în puțin timp a străbătut toată cunoașterea și iscodea adâncul oricărei scripturi și cerceta orice înțeles al ei și a devenit întreg un instrument [muzical] dumnezeiesc făcut să sune de harul bunului Duh.

⁶¹ 4 iulie 740.

⁶² BHG 114a *Epitome*. Ed. B. Latyșev, *Menologii Anonymi Byzantini saeculi X*, t. II, Sankt Petersburg, 1912, pp. 136–137.

2. De aceea a și fost hirotosit de Teodor, întâi-stătătorul Orașului Sfânt [Ierusalimului], să citească frumos poporului cărțile dumnezeiești. După care e făcut și secretar al său și slujitor devotat, ajungând foarte încercat nu numai în ce privește grijile Bisericii, dar și în urcușurile virtuților. Fiind alipit, cum spuneam, în toate de patriarh și ajungând în întregime familiar și cunoscut al său, ca să spun așa, în cunoaștere și pricepere, întrunindu-se acum în Orașul lui Constantin [Constantinopol] al Șaselea Sinod [Ecumenic] împotriva celor care vorbesc de o singură voință și o singură lucrare în Mântuitorul și Dumnezeu nostru Iisus Hristos, e trimis să exprime acordul la actele întocmite de ortodocși. Și făcându-i puternic de rușine pe eretici prin bogăția virtuții și înălțimea și mărimea cunoașterii, și fiind primit de toți, e așezat cu votul fruntașilor din Bizanț diacon al Marii Biserici. Și după nu puțin timp bunul diacon a fost făcut și hrănitor al orfanilor, iar urcând la o atât de mare înălțime a virtuții e hirotont înțai-stătător al Cretei. Și ajungând aici, dă Bisericii multe scrieri, cântări ale lui Dumnezeu melodioase și armonioase, făcând să strălucească faptele părinților și martirilor și ale altor sfinți. Fiindcă într-adevăr mare a fost acest Andrei, iubitor de sfinți ca nimeni altul.

3. Apoi, când a cerut momentul, întrucât nou ivita erezie a iconomahilor primise în chip rău îndrăzneală de la un împărat rău-cinstitor de Dumnezeu⁶³, venind înțeleptul acesta în Orașul lui Constantin, o înfierează foarte clar, îi biruie puternic pe antagoniști și demască drept zadarnică dogma lor și ajunge purtător de biruință încununat.

4. Făcându-și întoarcerea acasă pe mare, ajunge în insula Mytilini [Lesbos] și în Eristi [Eressos] — unul dintre orașele insulei — cade într-o boală care-l amenința cu moartea. Unde se spune că a compus acea minunată cântare a unu lung imn [Canonul Mare] plin de toată străpungerea inimii și de orice exemplu de pocăință.

5. Lăsând în acest oraș această viață, te-ai mutat la sălașurile veșnice, preacinstite, schimbând frumos cele prezente cu cele viitoare și cele vremelnice cu cele care rămân. Și acum, stând înaintea tronului Stăpânului Hristos, dăruiești prin mijlocirile tale mântuitoare la El și împăratului nostru iubitor de sfinți și bun în toate împreună cu viața îndelungată aici și odihnă preabună acolo, tărie și stăpânire aici asupra vrăjmașilor, iar acolo părtașia bucuriei dumnezeiești, aici surparea tuturor dușmanilor, iar acolo judecător și stăpân blând, aici păzirea poporului credincios, iar acolo dăruirea tuturor celor bune și moștenirea Împărăției lui Dumnezeu în Hristos Iisus, Domnul nostru. Căruia fie slava și stăpânirea, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

⁶³ Leon III Isaurianul, 717–741.